

Ősképlet versben

LATOR LÁSZLÓRÓL

Vallhatnak-e megbízhatóan a számok, a *méretek*, egy költői életmű fajsúlyáról, *minőségéről*? Mallarmét alig ezer sor emelte ugyanoda, ahová Victor Hugót ötven-ezer: s meglehet, hogy a duplájával csak Béranger-ig emelkedett volna. Ha nem is mindennap, de mindig jön költő, akinek a költői természetéhez tartozik, és bizonyos esetekben a költői nagyságának is jellemzője, feltétele, hogy egymás mellé helyezett verssorai nem érik körül az Egyenlítőt.

Huszonöt esztendő lírai termését hozzávetőleg félszáz rövid versben lepárló kötetével (az 1969-ben megjelent *Sárangyallal*), és a hét esztendeje érlelődő, úgyszintén karcsúnak ígérkező folytatással (aminek ez idő szerint még címe sincsen) — Lator László is ilyen kevés szavú, kevés versű költőnek mutatkozik. A kevésnek azonban önála is külön mondanivalója, jelentése van; a mennyiségtani ténynek erkölcsé és filozófiája, amitől ritkán felhangzó szavai kigyulladnak, fényburok támad körülöttük, meteoritként felizzanak az őket körülvevő hallgatás sötét hátterében.

De helyénvaló-e, éppen az ő verseivel kapcsolatban *termést* emlegetni? Hiszen uralkodó képzetünk, már a negyvenes évek közepétől, sokkal inkább az volt róluk (és ez ma sincs másképp), mint amit egyik nemzedéktársa és költő barátja, Fodor András mondott: *megmenekült versek*.

Mitől? Honnan?

Miféle „földalatti rengés”, „iszonyú erjedés” elől mentik magukat, a tökéletes artisztikum fegyvelmezett izomjátékával csillogva, Lator László versei, immár több mint három évtizede?

Indulásakor (melynek dokumentumait egyébként nem az *Újhold*, ahogyan a hetvenes évek irodalomtörténetírása véli, hanem a *Magyarok* és a *Válasz* hasábjai őrzik, s ennek felismeréséhez nincs szükség különösebb tudományos beavatottságra, csupán a kor folyóiratait ajánlatos föllapozni), tehát harminc esztendővel ezelőtt úgy tűnt, hogy akkori versei a falhoz — a történelem kivégző falához — állított ember egyszerűségével és nyíltságával válaszolnak erre a kérdésre. Az időmértéket a magyar hangsúly természetes zenei értékeivel harmonizáló, sebesen iramló, hegyipatakszerűen tiszta és áttetsző sorokkal.

Néhány példa: „Ím a vihar most ránkcsap, ránk a sötétlila / csendből, a szaladó nap villog acélos tollán. / Gyöngyházszerű galambot, remegő / testű galambot sodor a sugaras orkán” (*Vihar*); vagy — „Zuhog a szél, a ritka szél / az iszonyatos ég alatt” (*Se irgalom, se akarat*); vagy — „Zörög a sorsunk, mint a szalma. / Próbálj magadba szállani. / Széjjelszórt csillagok között / fagyosan feszül a világ, / hűvös szelek hegyén lobog / a határtalan pusztaság” (*Kagylóba, héjba*); vagy — „Sárgán lángol a bibliabéli / tűzoszlop ördögi mása” és „Porként hullik a foszló / ember nélküli táj szemeidre” (*Háború*); és így tovább.

Hogy itt az emberi egzisztencia és a létezés drámájának a képeit alighanem egy történelmi apokalipszis ellenfényében exponálja a fiatal költői érzékenység; arra okkal gondolhatott az olvasó, aki az éppen hogy befejeződött háború sokkjával az idegzetében amúgy is hajlamossá vált, hogy a történelem körömtépéseinek a nyomát vegye észre a szövegek testén, és bennük találja meg a versek üzenetének kizárólagos jelentéstani magyarázatát.

Lator László költői sorsa is szemléletesen példázhatja, milyen következményekkel jár, amikor a megsejtett költői igazság egyoldalú és rosszul értelmezett *megfejtéssé* redukálódik. Ha a kritikus e versek sugaras látomásaiból a köznapokban

megvalósult étellel való szembenállás kicsinyes jeleit véli kiolvasni, s e miatt azzal a gyanakvással tekint a költőre, mint — Kosztolányi regényében — Britannicusra Néró. S Nérónak ugyan igaza van, amikor — Senecát idézve — arról beszél, hogy „a költők sokat szenvednek, a fájdalom beléjük hatol, átmege a vérükbe, és aztán valami előttünk ismeretlen, rejtélyes úton, kijön versekből”; de téved az ezerfejú Cézár, a közönség, amikor Lator verseinek a fájalmát közvetlenül úgy értelmezi, mint költői történelem- és társadalomfilozófiát.

Még különösebb, hogy ezért a tévedésért viszont nem lehet egyértelműen a kortársak vakságát sem okolni. Áttetszően tiszta rajzolatú versei *situációjának* bonyolultságát — mondhatni: sorsszerű tragikumát — a világban ugyanis elmélyíti, hogy ennek a félreértésnek a lehetősége is szükségszerűen van benne a költészetben. El kell telnie bizonyos időnek, s nem kevés időnek, míg tudomásul vesszük, míg el tudjuk fogadni, hogy ebben a költőben, akárcsak Leopardi metafizikai kínból fakadó költészetében, vagy a „csillagléptékben” szemlélődő Hardy-versekben, a „halál hét strófáját” éneklő Traklban, vagy „az életóceánba halva élő” Komjáthy Jenő pantheizmusában, Dsida elégiáiban, Babits *Esti kérdésében*, vagy a *Reménytelenység könyvét* író Weöres Sándorban, a Lét alapvető, a priori és kiküszöbölhetetlen tragikuma, a megsemmisülésben fészkelő ragyogó pillanat, a „fehér-izzáson szén-sötét” gyönyöre és iszonyata vált — kezdettől fogva — kizárólagos, a költőt szinte minden versében fogva tartó élménnyé. S mikor a Lét „kormozva csonkig ég”, ez a világlíra folyamatában mindig jelenlevő őselmény csak eklatánsabb hitellel fejeződik ki, Buda, Varsó, Leningrád és London füstölgő romjai között, mint — mondjuk — a múlt század nyolcvanas éveiben, egy dévaj majálison a Svábhegyen, vagy a századforduló idején, Pilsai Róza szalonjában.

Mi tagadás, jó darab időnek kellett eltelnie, amíg a születő versek folyamatában megvilágosodott, hogy ebben a költészetben az időnek más iránya van mint általában; hogy itt — miközben „egy törvény, egy homogenitás csillagzatában állva... burjánzik a világ”, ahogyan Tandori Dezső jellemezte Lator misztika nélküli szenzualizmusát — a felelet megelőzi a kérdést, a definíció megelőzi az analízist.

Íme, egy idézet 1950-ből:

*Most minden más lehet,
formáját nem leli,
a dolgok burka fojtott
feszültséggel teli,*

*mert rég tudjuk magunkban,
mint egy cellába zárt
rabok a közös sorsot,
hordozzuk a halált.*

(Most minden más lehet)

S egy kérdés, amely évtizeddel későbből visszanyúl a definícióhoz:

*ez volna hát, ez, amiért,
iszamos bőrű csecsemőt,
kivetett ama kocsonyás
tengerből valamely erő,*

*e csontökölbe szorított
talán-tudat, mely milliárd
éj-évnnyit fut, fellobban, és
kioltja egyetlen-magát.*

(Delelőn)

Mi nyilvánul meg akkor, a „világ folyékony csodájának”, „a szép szeméten” minduntalan „kiütköző jóvátehetetlennek”, „a kagylónak, a kőnek, a héjnak”, vagy „az áthévílt bádogtetők alatt”, „a szívnek, a húsnak, a csontnak” az arcai mögött ebben a költészetben, amit — egy nagy latin-amerikai költővel, Borges-szel szólva — más költők nyilván másként beszélnek el, hiszen a világon nem létezhet két azonos dolog?

A válasz, számomra legalábbis, egy idő óta egyszerű: a megismerő embert oly jellemző, s oly képtelen hajlammal vagy vággyal találkozom ebben a lírai törekvésben, amely egyetlen ösképletbe fogva szeretné fölírni a Lét „ágban, ereken, levelekben” megtapasztalt egyenletét „az övénel nagyobb halál” fekete táblájára. S mint

Heisenberg az Anyag ősegyenletét, úgy írja körül Lator László, a versek folyton bővülő magyarázataival a Létezés egyetlen ősképletét, a kezdettől meglevő *definíciót*, ami őszerinte nem más, mint „a Lét szívéen megfészkelte szenvedés”. S minél bizonyosabb ebben a rettenetes állandóban, annál bátrabban és ragyogóbban tudja kifejezni rettenetes vágyódását „az édes semmiségek”, az élet „részeg kedve” után.

Azt gondolom, ez a szeretet segítette Lator László verseit, hogy megmeneküljenek. Hogy megszülessenek — a *hallgatásból*. Legyőzve az elnémulás metafizikai kényszerét, amit az elmúlás metafizikai kényszerével szemben érez az ember, ha költő.

